

ANTONIO DI VITTORIO, FINANZE E MONETA A RAGUSA
NELL' ETÀ DELLE CRISI, NAPOLI 1983, 284.

U seriji »Saggi — Collana diretta da Luigi de Rosa« kao 5. knjiga pojavio se ovaj rad u izdanju »Giannini editore«.

U Predgovoru autor ističe da je odabrao obraditi dubrovačke financije i novčarstvo u XVII. stoljeću, jer je prva tema potpuno zanemarena ne samo u jugoslavenskoj nego i evropskoj historiografiji, a o drugoj se tek u posljednje vrijeme opširnije piše.

Prvi dio knjige pod naslovom »Dubrovačke financije u prijelaznom razdoblju (počeci XVII. stoljeća)« počinje uobičajenim pregledom izvora i literature. Premda izvori za ovu temu nisu potpuni, jer se nije vodila jedna financijska državna knjiga prihoda i rashoda, zaključnih računa i sl., ipak iz raspoloživih serija, posebice »bilanci« (od 1610. do 1619), može se rekonstruirati struktura i razvoj dubrovačkih financija.

Prelazeći na gospodarsku i financijsku politiku, upozorava na to, da je Dubrovačka Republika teritorijem i stanovništvom malena, ali je veoma zanimljiva u organizaciji financija. Financijsko poslovanje bilo je u kompetenciji Senata. Nadzor nad gospodarstvom i financijama imali su peitorica službenika »Provveditori della Repubblica«. Financijski su se uredi tijekom vremena mijenjali, dobivali nove uloge i nazive. Stoga se u literaturi često označuje djelovanje nekog ureda kao stalnog, a on je zapravo već bio utrnuo. Prihode su knjižili camerlenghi ili camerarii. Glavni financijski ured bili su tesorieri di santa Maria Maggiore. Uz njih je bila blagajna za tekuće poslove cassa ili zecca, koja se zvala i detta del rettore. Zatim cassieri, koji su bilježili sve račune koje su odobrili Senat i Malo vijeće. Vrhovni kontrolni organ bio je Ufficio delle cinque ragioni, koji je nadgledao da li su računi uknjiženi

kako treba. Autor pretpostavlja da su teorijski temelj dubrovačkoj ekonomskoj i financijskoj politici bile ideje Nikole Vita Gučetića (1549—1610). On je, kako kaže autor, pomirio evropski merkantilizam, s primjesama kameralizma, s dubrovačkom stvarnošću i potrebama. Stoga je u dubrovačkoj ekonomskoj praksi prevladavao empirizam i pragmatizam.

Gospodarska i financijska dubrovačka politika temeljila se na pomorstvu. Ono, međutim, opada potkraj XVI. st. Smanjuje se trgovina sa zaleđem i financijsko poslovanje u Italiji. Ipak, zahvaljujući ratovima Venecije s Turcima u XVII. st., Dubrovnik je zadržao stanovite povoljne trgovačke uvjete u zaleđu. Dubrovačka vlada, nastavlja dalje autor, nastoji suzbiti gospodarsko nazadovanje posebnim mjerama: štiti brodogradilište u Gružu, povećava lučke i druge daće, devalvira novac, nastoji poboljšati kopnenu trgovinu, obnoviti tkalačku djelatnost, povećati proizvodnju soli, sprječiti luksuz, dizanje cijena i sl. Te mjere, premda nisu mogle dati trajnija rješenja, pridonijele su stanovitoj stabilizaciji. Ti potezi vlade poznati su, inače, u literaturi.

Autor prelazi na analizu zaključnih računa od 1610. do 1619. To je prva analiza takve vrste u povijesti dubrovačkih financija. Troškovi su nadmašivali prihode. Država je bila u deficitu. Međutim, on se smanjivao od 1614. dalje.

Državni prihodi su primicali iz različitih dažbina (gabella) i daća (dazio), prvenstveno od vina, mesa, drva, mlinova, riba itd. Izvanredni prihodi su bili: lučke pristojbe, osiguranja, kazne, carina.

Što se tiče rashoda, tu je teško odvojiti redovne od izvanrednih. Najviše rashoda je išlo na administraciju

(60—62%), vojsku (30—32%), ostalo na različite pripomoći i dobrotvornosti.

Autor potom analizira prihode »extra tributarie« koji nastaju iz različitih najamnina općinskih kuća, mlinova, pašnjaka, prijevoza trajektima, te usluga i drugih izvora, npr. kovnice novca. To su ukupno bile male svote.

Kudikamo značajniji prihodi su bili »entrate tributarie«. Dubrovčani nisu plaćali neposredni porez. Vlada je, ipak, znala namaknuti posredno potrebne prihode. U nepostojanju neposrednih poreza autor vidi jedan od najvećih razloga društvenog mira u toj republici. Posredne poreze dijeli na 4 skupine: od prehrambenih proizvoda, sirovina i rukotvorina, usluga i carine. Prva i posljednja skupina odnosi se na potrošnju, druga na proizvodnju, treća na usluge. Najveći prihod bio je od poreza na sirovine i rukotvorine (46% do 51%), zatim od prehrane (37 do 42%), carine (7 do 8%), ostalo od usluga. Država je pojedine carine mogla dati u zakup građanima, ali to nije primjenjivala u ovom razdoblju. Od prehrambenih artikala najunosnija je bila daća na vino (84 do 87%). Od prihoda na sirovine najviše je donosila daća na sol, zatim na vosak, sukno, drvo. Od usluga na prvom su mjestu lučke dažbine. Prihod od carine na promet robom u kopnenoj i pomorskoj trgovini morao je pokrivati izdatak plaćanja tributa Turcima. Ostatak je bio čist državni prihod.

Autor analizira državne troškove. Zaključuje da je za administraciju odlazilo 2/3 izdataka, za javne usluge i javne radove 22 do 23%, na politički status republike 4 do 6%.

U administraciji najviše se trošilo na središnje i vanjske magistrature (preko 50%), troškovi koje je imao knez i njegov dvor kretali su se između 15 i 21%. Ostatak, 4 do 6%, kancelarijski su i slični troškovi (papir, pergamene, vosak, svijeće i sl.).

Izdaci za javne usluge odnosili su se na plaće liječnicima, učiteljima,

vanjskim župnicima i pripomoći studentima. U javne radove podrazumijevalo se uzdržavanje vodovoda, zidina, utvrda, putova, mlinova, lazareta, uništavanje protuzakonito posađene loze. Zatim uzdržavanje solila u Stonu i trgovišta soli u Drijevimama na Neretvi. Razumljivo je, da se najviše trošilo na uzdržavanje solana i na javne radove.

Izdaci za politički »status« bili su: dodatak za džumruk, darovi turskim dostojanstvenicima, nabava sokolova za lov za napuljskog potkralja, plaće prevodiocima, tumačima (dragomani-ma).

Republika je uzdržavala i vojsku. Izdvajala je gotovo trećinu efektivnog budžeta za vojnike i stražare u gradu, Stonu, te za ratne brodove i naoružanje, premda ta mala vojska ne bi mogla spasiti državu od jačeg naprijatelja.

Konačno tu su troškovi za različite pripomoći i dobrotvornosti, npr. penzije zaslužnim građanima, uzdržavanje bolnica, organiziranje svečanosti sv. Vlaha, davanje milostinje i pripomoći u suknu i soli crkvama i samostanima, te siromasima i potrebnima.

Na kraju ovog dijela autor napominje da je dubrovačka vlada početkom XVII. st., rukovodeći se načelima merkantilizma, primjenjivala stanoviti pragmatizam kako bi smanjivala izdatke, a povećala prihode. Pritom nije pribjegavala samo fiskalnim nego je uključivala ekonomske i financijske mjere zajedno sa monetarnim. Sva izlaganja popratio je preglednim tabelama i grafikonima.

U drugom dijelu knjige obrađuje novčarstvo u drugoj pol. XVII. st. u Dubrovniku.

Nakon što je iznio historiografiju o toj temi — u kojoj je novčarstvo najvećim dijelom prikazano u smislu numizmatike — upozna je s izvorima, posebice serijom »Zecca« u Historijskom arhivu u Dubrovniku. Slijedi prikaz dubrovačkih napora za obnovom po-

slije potresa 1667. u ekonomskom, financijskom i monetarnom planu. Što se tiče novca i njegova kovanja, upoznaje s režimom kovnice u Dubrovniku. Ona je, po svojoj prilici, ustanovljena između 1284. i 1301, ali nije stalno radila. Donosi plaće majstora koji su radili u kovnici, dobit kovnice, troškove kovanja, cijene srebra.

Poslije potresa obnovljen je rad kovnice. Autor s pomoću tabela prati emisije novca od 1681. do 1696. Pritom ne daje samo vrijednost emisije nego i koje su se vrste srebra upotrebljavale. Budući da je najviše novca iskovan 80-tih godina XVII. st., autor pronalazi uzrok u potrebi da se obnovi grad. Međutim, dubrovački novac stalno je gubio na vrijednosti.

Kako je dubrovački novac kotirao u odnosu na druge valute, kako se mijenjao u domaćim i stranim mjenjačnicama, autor potanko uspoređuje uspone i padove dubrovačkog novca u Veneciji, Firenci, Genovi, Madridu u odnosu na škudu, cekin, pjastru, genovinu i real. U novčarskim vezama sa inozemstvom, osobito u mijenjanju novca, pokazuju se određene zakonitosti. Kad je dubrovačka ekonomija imala uzlaznu liniju, tad je i novčani promet bio veći. Oscilacija tog prometa je očita u drugoj pol. XVII. st. Tad je promet dva puta bio u uzlaznoj liniji: 1645. do 1667. i 1685. do 1692. Dva puta u silaznoj: 1667. do 1685. i od 1693. do 1720. Dubrovnik je, ističe autor, imao monetarnih teškoća zbog negativne bilance u poslovanju sa inozemstvom, nedovoljnih mogućnosti da se opskrbi plemenitim metalima, često devalvaciji vlastitog novca i nepostojanju određene kreditne politike.

Kovnica novca bila je ujedno i banka u kojoj se nalazila gotovina. Vlada je u kriznim situacijama uzimala, pozajmljivala odatle novac, pa je kovnica poslovala na granici likvidnosti, da bi potkraj stoljeća bila ispod nje. Na taj način kovnica je bila stub dubrovačke vlade. Ujedno je i javna

banka, jer je kreditirala trgovce ako su imali državnu garanciju.

Autor zatim iznosi kako je došlo do osnivanje banke (Monte di Pietà) 1671. godine. Vlada je to poduzela da bi građanima omogućila brži oporavak od potresa. Početni kapital je bio 2000 dukata. Kamata na zajam, koji nije smio biti veći od 30 dukata, iznosila je 4%, a uz to je morao biti i zalog u zlatu ili srebru. Kasnije se kamata povećala na 5,5%, kao i u Evropi. Ujedno se povećala i kreditna sposobnost banke.

Autor se pita koji se zaključci mogu izvesti iz aktivnosti emisije novca, tečaju dubrovačke valute u mjenjačnicama i ulozi kredita potkraj XVII. st. u Dubrovniku? Odgovara da je građevinska obnova bila gotova do 1675. Tada se mogla preuzeti trgovina, koja potpomognuta kreditima kovnice održavala se i razvijala. Međutim, kad je nastao austrijsko-venecijansko-turski rat potkraj XVII. st. na Balkanu, dubrovački trgovci su izgubili svoje glavno kopneno tržište. To i opće međunarodne prilike, kao npr. promjena odnosa velesila na Mediteranu — u kojima se Dubrovnik nije znao snaći — uzrokovali su da se dubrovačka gospodarska kriza produbi. Ona je, ipak, i rezultat evropske gospodarske depresije u XVII. st. koja se posebice odrazila tridisetih i devedesetih godina toga stoljeća. To je istodobno vrijeme pada dubrovačke ekonomije. Dubrovnik je, ipak, uspio donekle ublažiti nazadovanje mjerama koje je poduzimao. Pogodavali su mu i neki vanjski događaji. Npr. u doba kandijskog rata i u prvom razdoblju austrijsko-turskog rata obnovilo se pomorstvo i kopnena trgovina. Dubrovačka Republika znala je iskoristiti sukobe zapadnog i istočnog (turskog) svijeta. To je, ipak, bilo kratkotrajno. S druge strane, gospodarska kriza nije uzrokovala u Dubrovniku društvenu i političku krizu, kao što je to bilo u ostaloj Evropi. Vlada je uspjela dokazati

svijetu svoju vitalnost i prebroditi poteškoće. U tome se razlikuje od ostale Evrope.

Na kraju u Dodatku su dva dokumenta. Prvi iz 1627. o tarifi i praksi kovnice. Drugi iz 1630. odredba o kovnici novca u Dubrovniku.

Ova zanimljiva i dobra knjiga o financijama i novčarstvu u Dubrovniku pisana je pregledno, stručno sa pristupom suvremene metodologije, a na temelju relevantnih arhivskih serija, naše i svjetske literature. Predočila je ne samo sposobnost nego i vitalnost dubrovačke vlade da provodi vlastite mjere i pronalazi vlastite putove u svladavanju krize koja nije

mogla zaobići ni ovaj grad, jer je bila dio evropskog gospodarskog zbivanja i kretanja. Ispunila je vidnu prazninu u historiografiji. Postat će sastavni dio svih budućih napora u osvjetljavanju dubrovačkog (a i evropskog) XVII. stoljeća.

Neke male netočnosti, kao npr. da se Astoreja pruža od Zatona do Osojnika (str. 44), ili da su Dubrovčani stjecali svoj teritorij od srpskih vladara (str. 26) krajnje su zanemarive. Literatura je iscrpna. Šteta što nije spomenut rad V. Koščak, Posljednje razdoblje Dubrovačke Republike. Forum 10—11, 1976. 659—691.

Josip Lučić

KATICA BENC-BOŠKOVIĆ, KONA VLE — TEKSTILNO RUKOTVORSTVO I NARODNA NOŠNJA

U izdanju Etnografskog muzeja u Zagrebu, kao druga knjiga serije »Etnološka istraživanja«, objelodanjena je studija Katice Benc-Bošković: »Konavle — tekstilno rukotvorstvo i narodna nošnja«. Na 182 strane uz tekst, popis literature i izvora, te registar narodnih riječi i izraza, dvije orijentacijske karte geografskog smještaja regije i lokacije njezina 34 naselja, na 44 table priloženi su crteži i fotografije. Dan je shematski prikaz alata (za preradu sirovina, za tkanje i stupanje), tehnika tkanja u Konavlima, krojevi odjevnih predmeta, ženskog oglavlja i poprsnice, tehnika veza, na ukupno 40 crteža. Na daljih 28 tabli prezentirano je 80 fotografija, od kojih je 8 u boji. Prikazani su pojedini dijelovi nošnje detalji i uzorci veza (tri s lica i naličja) poprsnice, orukavlja, pregače, pokrivača i dr., zatim torbice, bisage, vreće, snovanje. Uz fotografije muškarca, žena i djece iz bliže i dalje prošlosti prikazane su srodne nošnje Crnogorke i »Uskočanke« s početka 19. stoljeća, dok su sličnosti s muškim odijevanjem ilustrirane fotografijama sa ši-

reg dinarskog područja i nošnje iz grčkih pokrajina (Cikladi, Kreta, Calymnos Chalka).

U prvom dijelu knjige koncizno je dan pregled geografskog obilježja i povijesnog razvoja regije, stanovništva, agrarnih odnosa, zanimanja, zanata, pomorstva i materijalnog položaja Konavljana. U drugom dijelu obrađene su detaljno: tekstilne sirovine, tehnologija prerade, pomagala i izrada tkanine, a u trećem je opis i analiza svih dijelova odjeće muškarca, žene, djevojke i djece. Četvrto poglavlje sadržava preglednu analizu svih vrsta ukrašavanja odjeće, sve tehnike, motive, ornamentiku, kolorit, zatim aplikacije, vrste vezova i čipke. U petom su poglavlju opisani ostali predmeti rukotvorstva (pomagala za nošenje i pokrivala za krevet), a u posljednjem, analizirani osnovni tokovi promjena. Na kraju je sažetak na engleskom jeziku. Dr. Katika Benc-Bošković viši je kustos Etnografskog muzeja u Zagrebu. Rodom Konavoka, još je za vrijeme studija etnologije, pod rukovodstvom jedne od naših najboljih znanstvenika